

PAPER DETAILS

TITLE: HUKUK İKTİSAT İLİSKİSİ

AUTHORS: Ömür TOKER

PAGES: 33-52

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1169114>

HUKUK VE İKTİSAT İLİŞKİSİ**THE RELATIONSHIP OF LAW AND ECONOMICS****Ömür TOKER¹**

Makale Geliş: 25.06.2020

Makale Kabul: 27.07.2020

ÖZ

Hukuk ve iktisat arasındaki ilişkinin temel niteliğinin içtimai düzende meydana getirdiği içtimai ve iktisadi değişikliklerin iyi anlaşılabilmesi için 19.yy sonrası hakim olan pozitivist düşünce sistemi ile 19.yy dan önce hakim olan tevhidi düşünce sistemi üzerinden hareketle içtimai hayatın hukuk ve iktisat üzerinden analizi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. 19.yy dan önce hakim olan tevhidi düşünce sisteminin meydana getirdiği cemiyetin belirleyici içtimai kurumu dindir. İçtimai yapının teşekkülü ve devamında aile, din, eğitim, iktisat ve siyaset kurumları birleşik bir etki oluştururlar. Tevhidi düşünce sisteminde bütün içtimai kurumların ortaya koyduğu tarz ve çözümlemelerin sağlaması veya geçerliliği dini öğretilerle yapılarak cemiyetin bilgi hiyerarşisi oluşturulmuştur. 19.yy sonrası pozitivist düşünce sisteminde ise bu etkinin en önemli unsuru iktisat kurumu olmuştur. Sanayi ihtilali ile iktisadi liberalizmin kapitalizme dönüşmesi ile iktisat kurumu diğer içtimai kurumlara baskın gelmiştir. 19.yy dan itibaren kazan kazan kazan düsturuna göre hareket eden bir içtimai yapı oluşmuştur. İnsanlığın kaybettiği içtimai hafızanın yeniden yerine gelmesi için pozitivist düşüncenin yerine tevhidi düşünce sisteminin konması insanlık tarihi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, İktisat, Tevhidi Düşünce**ABSTRACT**

Social and economic changes brought about by the basic nature of the relationship between law and economics in the social order must be well understood. Therefore, acting on the positivist thought system that prevailed after the 19th century and the tawhid thought system that prevailed before the 19th century for analysis of social life through law and economics is the subject of this research. The decisive social institution of the society formed by the tawhid thought system that prevailed before the 19th century is religion. Family, religion, education, economics and political institutions have a unified effect in the formation and continuation of the social structure. In the Tawhid thought system, the information hierarchy of the society has been created by providing or validity of the styles and analyzes revealed by all social institutions through religious teachings. In the positivist thought system after the 19th century, the most important element of this effect was the economic institution. With the industrial revolution and the transformation of economic liberalism into capitalism, the economic institution dominated other social institutions. From the 19th century onwards, a social structure has been formed that acts according to the win-win-win principle. In order to replace the social memory lost by humanity, replacing the positivist thought with the tawhid thought system is important for human history.

Keywords: Law, Economics, Tawhid Thought

¹ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, otoker@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-

GİRİŞ

İnsanlığın son 1500 yıllık tarihinde içtimai yapının oluşumuna etki eden iki farklı düşünce sistemi ve bu düşünce sistemlerini inşa eden iki farklı zihniyet dünyası yer alır. İçtimai yapının hukuk ve iktisat ekseninden çözümlenmesinde 7.yy ile 19.yy arasında hakim olan tevhidi düşünce sistemi ile 19.yy dan itibaren hakim olan pozitivist düşünce sisteminin özellikleri yönüyle tarihsel süreç içerisinde incelenmesi önem arz etmektedir (Şimşek,2016:361).

Fransız İhtilali ile siyasal, sanayi ihtilali ile iktisadi ve içtimai planda o zamana kadar insanlığın görmediği çok büyük değişiklikler olmuştur. Eski içtimai düzen ortadan kalkarken yeni bir içtimai sistem doğmuştur. Söylevinde insanlığın mutluluğu için kurulmuş olan bu sistem zamanla insanlığın felaketine sebep olmuştur. Modern cemiyet olarak adlandırabileceğimiz bu içtimai yapıda düşünce ekseninde pozitivizmin, içtimai ve iktisadi hayatta liberal kapitalist sistemin egemen olduğunu görmekteyiz. Bu sistem içtimai hayatta meydana getirdiği adaletsizlik ve insanlık tarihinde meydana getirdiği tahribatlarla günümüzde de insanlığa adalet ve refah yerine zulüm ve sefalet üretmeye devam etmektedir (Aron,1997:79).

İnsanlığın kaybettiği içtimai hafızanın yeniden yerine gelmesi için pozitivist düşüncenin yerine tevhidi düşünce sisteminin konması insanlık tarihi açısından önem arz etmektedir.

Hukuk ve iktisat arasındaki ilişkinin temel niteliğinin içtimai düzende meydana getirdiği içtimai ve iktisadi değişikliklerin iyi anlaşılabilmesi için 19.yy sonrası hakim olan pozitivist düşünce sistemi ile 19.yy dan önce hakim olan tevhidi düşünce sistemi üzerinden hareketle içtimai hayatın hukuk ve iktisat üzerinden analizi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmamızın iyi anlaşılabilmesi için bu iki farklı düşünce sistemini meydana getiren içtimai zihniyetleri ve bu zihniyetleri oluşturan temel öğretileri incelememiz gerekmektedir.

Cemiyetleri meydana getiren bütün unsurlar ayrıştırıldığında, ayrıştırılamayan bir unsurla karşılaşırız. Bu cemiyetin zihniyetidir. İçtimai zihniyet cemiyetin DNA'sı gibidir. Fertleri cemiyetlerine bağlayan en sağlam ve dirençli bağıdır. İçtimai zihniyet cemiyetin bütün üyelerinde ortaktır. Cemiyeti benzer zihniyete sahip fertler topluluğu olarak ta tanımlayabiliriz. İçtimai zihniyet dediğimiz birikim yüzyıllar hatta bin yıllar boyunca tecrübe edilerek oluşmuş, fertten ferde aktararak bu günlere taşınmıştır. Dolayısıyla içtimai zihniyet kısa bir zamanda oluşan ve değişen bir olgu değildir (Bouthoul,1975:5-26). İçtimai zihniyetin oluşmasına ise her cemiyetin zihniyet dünyasını şekillendiren kendilerine has bilgi hiyerarşileri etki eder. Bu bağlamda 19.yy sonrası pozitivist düşünce sistemi ile 19.yy öncesi tevhidi düşünce sisteminin

farklı bilgi hiyerarşilerinin olduğunu ve bu farklı bilgi hiyerarşilerinden kaynaklı farklı içtimai zihniyetlere sahip olduklarını bunun neticesinde de cemiyetler arasında kültürel izafiliğin olduğunu söyleyebiliriz.

Cemiyetlerin hayatında büyük rol oynayan bilgi hiyerarşisi; yaşam içerisinde ferdin faaliyette bulunurken karşılaştığı her türlü olayda başvurabileceği, içerisinde yaşadığı cemiyetçe güvenilir olarak kabul edilmiş kaynakların en güvenilir olandan başlayarak sıralanmasıdır (Toker, 2010:18).

Her cemiyet beş temel içtimai kurum tarafından meydana gelmiştir. Bunlar aile, din, eğitim, iktisat ve siyaset kurumlarıdır (Doğan,2016:185). İnsanlık tarihinde döngüsel olarak bu kurumlardan bir tanesi belirleyici olacak şekilde diğer kurumlara nazaran ön plana çıkar. Diğer kurumları etkisi altına alarak içtimai yapıyı kendi öğretisi üzerinden tasarlayarak oluşturur.

19.yy dan önce hakim olan tevhidi düşünce sisteminin meydana getirdiği cemiyetin belirleyici içtimai kurumu dindir. İçtimai yapının teşekkülü ve devamında aile, din, eğitim, iktisat ve siyaset kurumları birleşik bir etki oluştururlar. Tevhidi düşünce sisteminde bütün içtimai kurumların ortaya koyduğu tarz ve çözümlemelerin sağlaması veya geçerliliği dini öğretilerle yapılarak cemiyetin bilgi hiyerarşisi oluşturulmuştur (Şimşek,2016:176). 19.yy sonrası pozitivist düşünce sisteminde ise bu etkinin en önemli unsuru iktisat kurumu olmuştur. Sanayi ihtilali ile iktisadi liberalizmin kapitalizme dönüşmesi ile iktisat kurumu diğer içtimai kurumlara baskın gelmiştir. 19.yy dan itibaren kazan kazan kazan düsturuna göre hareket eden bir içtimai yapı oluşmuştur (Şimşek,2016:175). Bu dünya kazanmanın önüne engel teşkil edecek her şeyi reddetmektedir. Buna dinde dahildir. Çünkü din adaletten, paylaşmaktan, israf etmemekten bahsetmektedir, bunlar ise daha çok kazanmanın önüne engeldir.

Din kurmunun hakim olduğu 6.yy ile 19.yy arasında hakim olan tevhidi düşünce sisteminde bilgi hiyerarşisi;

- Vahye dayalı bir kitap olan “Kuran-ı Kerim”
- Hz. Peygamberin davranışlarından ve sözlerinden oluşan “sünnet”
- Belirli bir konunun üzerinde o konunun uzmanlarının ittifak etmeleri olan “icma”
- Hakkında hiçbir hüküm bulunmayan bir durumda aralarındaki benzerlikten dolayı çözümlenmiş olayların birbirine yürütülmesi olan “kıyas”
- Alimler tarafından ortak görüşle yeni fikirler koymak olan “icthad”tan oluşmaktadır (Izutsu, t.y.:109-140).

İcma ve kıyasla meselelerin çözümünde temel teşkil edecek örf-adet, kamu yararı, kolaylık sağlamak, karşılıklılık, devlet mevzuatı, sahabe görüşleri ve İslam'dan önceki semavi dinlerin İslam'a uygun hükümlerine de başvurulmaktadır (Keleş,2005:575-591). Kısaca tevhidi düşüncenin hakim olduğu cemiyetlerde içtimai yapı bir inanç ve ahlak nizamı olan İslamiyet'e göre şekillenmiştir diyebiliriz. İslamiyet yalnız inanç ve ibadet esaslarından oluşmamakta, hayatı bütünüyle şekillendiren Allah'ın emir ve yasakları, Hz. Peygamberin öğütleri ve davranış örnekleri bütün inananları tartışmasız birleştiren esaslar olarak içtimai hayatı şekillendirmektedir (Özakupınar,t.y.: 32-39).

İktisat kurumunun hakim olduğu 19.yy sonrası pozitivist/modern düşünce sisteminde bilgi hiyerarşisinin tepesinde “akıl” yer alır, aslında sadece akıl yer alır ve diğer her şeyi reddeder. Tanrı inancının yerini insan merkezli bir anlayış almıştır. Bu düşünceye göre cemiyet doğa örneğine göre teşkilatlanmıştır. Buna göre güçlünün güçsüzü yok etmesi içtimai bir kanundur (Kazgan,1993:26) . Yani ya kazanacaksın, ya yok olacaksın, ya başaracaksın, ya yok olacaksın. Vahyi reddederek bu dünyayı kurtarmayı hedefleyen ve insanlık dinine dönüşen pozitivizmde ibadet üstün bir varlığa tapınarak değil insanlığın gelişimi için çaba sarf ederek yapılır. Bu insanlık dininin tanrısı insanlık, peygamberi bilim adamları, mucizeleri ilmi keşifler ve ibadeti insanlığın gelişimi için çaba sarf etmektir (Comte,2012:5-6). Bu zihniyetin içtimai hayata yansması bırakınız yapsınlar serbest rekabet zihniyetidir. Bu zihniyetin dayattığı insan modeli ise “homo-economicus” kavramında somutlaşan antroposentrik liberalist insan tipidir. Antroposentrizm, insanların ne dünyaya nede insan olmayan varlıklara saygı göstermek zorunda olmadığı, insanın doğaya hükmetmesini meşrulaştıran bir görüştür. İnsanın tanrı yerine kendini koyarak tanrılaştırması ile neticelenen bu algıya göre insanın tüm hayatı ve onun dışındaki diğer her şeyin temeline kendisinin tanrı olduğu zihni düşüncesinin oturtulmasıdır(Şimşek, 2013:230-235).

Yukarıdaki açıklamalar neticesinde zihniyetin insanın ait olduğu kültürün toplumsal değer yargılarına göre belirlediği davranış kalıbını ifade ettiğini, o kültürün fertlerine dünyayı algılama biçimi ve yaşam ile ilgili ortak idealler ortaya koyma bilincini sağladığını söyleyebiliriz(Şimşek, 2006: 65). İnsanlık tarihinin son 1500 yılına hakim olan iki farklı düşünce sisteminin (Batı Avrupa Medeniyetini oluşturan pozitivist düşünce ve İslam Medeniyetini oluşturan tevhidi düşünce) dünyayı algılaması ve bu algıları ifade etmek üzere oluşturduğu kavramlara yükledikleri manaların, bu düşünce sistemlerin birbirinden farklı içtimai zihniyetlere sahip oldukları için birbirinden farklı olması kaçınılmazdır. Bu noktada

araştırmamızın konusu ile ilgili kavramları her iki düşünce sistemine göre açıklanması yerinde olacaktır.

KAVRAMLAR

Adalet: iki düşünce sisteminin de kullandığı bu kavram farklı manalar içermektedir. Din kurumunun hakim olduğu tevhidi düşünce sisteminde, din kurumu siyaset kurumundan adaleti sağlamasını ister. Siyaset kurumunun anladığı adalet ferdî ve içtimâî yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlâkî erdemdir. Adâlet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak mânalarına gelmektedir. Yine aynı kökten bir masdar-isim olan ve “orta yol, istikamet, eş, benzer, misil, bir şeyin karşılığı” gibi mânalara gelen adl kelimesi, sıfat olarak kullanıldığında âdil ile eş anlamlı olup aynı zamanda Allah’ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ*) biridir. Adâlet, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvâya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır (Çağrı,2010:cilt:01:343).

“Adl” ve “adâlet” kavramı dinî birer terim olarak; ifrat ve tefrit arasında orta yolu takip etmek, hak yol üzere dosdoğru olmak, dinen haram kılınan şeyleri terk etmek, farzları yapmak, içi ve dışı, özü, sözü, fiil ve davranışları eşit olmak, haklıya hakkını, haksıza cezasını vermek, suç ve cezada eşit davranmak, şirk, küfür, nifak ve zulmü terk etmek, anlamlarına da gelmektedir. Adâlet kavramının zıddı zulümdür. Adâlet ortadan kalktığında, dünya üzerinde hak, hukuk, insaf ve dengeden bahsetmek mümkün olmaz. Târih boyunca insanlar zulme sapıp toplumda işler çığırından çıkmaya başladıkça Cenâb-ı Hak, adâleti ikâme etmek için peygamberler göndermiştir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: “Ey îmân edenler! Adâleti titizlikle ayakta tutan; kendiniz, anne babanız ve akrabanızın aleyhinde bile olsa Allah için şâhitlik yapan kişiler olun! (Haklarında şâhitlik yaptığınız kişilerin) zengin veya fakir olmasına bakmayın, zira Allah onlara(sizden) daha yakındır. Nefsin arzularına tâbî olmayın ki haktan dönmeyesiniz ve adâlet üzere hareket edebilesiniz! (Şâhitliği) eğip бүker yahut ondan tamamen yüz çevirerseniz, (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (en-Nisâ, 135).

Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: “Kıyâmet gününde insanların Allah Teâlâ’ya en sevgili olanı ve O’na en yakın yerde bulunanı, adâletli idârecidir. Kıyâmet gününde insanların Allah Teâlâ’ya en sevimsiz olanı ve O’na en uzak mesâfede bulunanı da zâlim idârecidir.” (Topbaş,2010:343).

Diğer taraftan adâlet kesinlikle geciktirilmemelidir. Zira en kötü adâlet, geç tecellî edendir. Sonunda, hüküm isâbetli olsa bile, geciken adâlet de, bir nevî zulümdür. Bâzı insanlar, güzel konuşmaları ve keskin zekâları sâyesinde, yaptıkları zulmü örtbas edebilirler. Fakat onlar, hakîkatte hiçbir zaman kurtulamazlar. Bu dünyada beşerî adâletten binbir hîle ile yakayı kurtaranlar, bir gün “Hâkimlerin Hâkimi” olan Allah Teâlâ’nın huzûrunda çâresizce boyun büküp hesap vermek zorunda kalacak ve neticede hüsrâna uğrayacaklardır.

Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ümmetini bu hususta şöyle îkâz eder: “Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, nâmusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa, altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyâmet günü gelmeden evvel o kimseyle helâlleşsin! Yoksa kendisinin sâlih amelleri varsa, yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınıp hak sahibine verilir. Şayet iyilikleri yoksa, zulüm yaptığı kardeşinin günahlarından alınarak onun üzerine yükletilir.” (Topbaş,2010:346).

Ümmü Seleme -radiyallâhu anhâ- şöyle der,“Peygamber Efendimiz’in son vasiyetlerinden biri şu oldu: “Aman namaza dikkat ediniz! Aman namaza dikkat ediniz! Emriniz altındaki kişilerin haklarına riâyet ediniz!” Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bu sözleri o kadar tekrarladı ki, mübârek dili söyleyemez hâle gelince bile, bunları içten içe söylemeye devam etti (Topbaş,2010:347).

İktisat’ın belirleyici içtimai kurum olduğu pozitivist düşünce sisteminde iktisat kurumu siyaset kurumundan gücü elinde tutan zenginlerin iktisadi olarak daha da gelişmelerini sağlamalarını ister. Bu düşünce sisteminde kanunlar, gücü elinde tutan iradenin ürünü olmaları nedeniyle adil sayılırlar. Adalet ve kanunların geçerliliği aynı anlama gelmektedir. Buna göre gücü elinde tutan iradenin usulüne göre koymuş olduğu hukuk kuralları geçerlidir. Aynı hukuk kuralları geçerli olduğu içinde adildir (Keyman,1978:30). Fakat adaletin içeriği konusu hukuk biliminin dışında tutulmuştur. Buna göre insan davranışlarının, bütün insanlar yönünden tatminkar ve herkesi mutlu kılacak biçimde düzenlenmesi anlamına da gelebilecek adalet, içtimai mutluluk olarak nitelenebilir. Oysa herkese mutluluk veren bir düzen kurmak mümkün değildir. Bir kişinin çıkarının zaman zaman bir başkasının çıkarıyla çatışması kaçınılmazdır. Böyle durumlarda hangi çıkarın daha üstün ve korunmaya değer olduğunu akıl ve bilim ile kanıtlanamayacağını savunan pozitivist düşünce sistemi adaletin içeriği sorununu hukukun konusu dışında bırakmıştır. Böylece mevcut düzenin sırf varlığı dolayısıyla iyi bir düzen olduğu, buna uyulması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu düşünce sisteminin kanun biçiminde olmak şartı ile her türlü adaletsizliği hukuk diye görmesinin, insanların devletler tarafından kitlesel öldürülmelerinin kanuni temeli olduğunu savunmasının kuramsal bir sebebi

vardır. Bu da hukuku bir irade ürünü olarak görmesi ve evvelden belirlenmiş usullere göre çıkartılmış kanunları içeriklerini önemsemeksizin kanun saymasıdır (Keyman,1978:31).

Pozitivist düşünce sisteminde kanun kanundur sonucuna ulaşan bir adalet anlayışı vardır. Kanun biçimindeki hukuksuzluklarda adalet etkisiz kalmıştır. Buna göre kanunlar haksız olurlarsa olsunlar hukuk olarak kabul edilirler ve onlara uyulmalıdır.

Hukuk:Adalet her iki düşünce sisteminde de hukuk kuralları ile sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat adalet kavramı gibi hukuk kavramında da ayrılıklar mevcuttur. Tevhidi düşünce sisteminde hukuktan kasıt İslam Hukukudur(fıkıh). İslam hukukunun özellikleri şunlardır: Mukayeseli olarak bakıldığında fıkıhın (İslâm hukuku) pozitivist düşünce sisteminin oluşturduğu hukuka göre birtakım temel farklar ve özellikler taşıdığı görülür.

Birinci olarak fıkıh kaynağı itibariyle ilâhî olup Kur'ân-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde ifadesini bulan vahye dayanmaktadır. Gerek Hz. Peygamber'in gerekse diğer âlimlerin içtihatlarına dayanan fıkıh da ilhamını, ölçüsünü vahiyden almaktadır.

İkinci olarak diğer hukuklarda hukukî ve cezaî müeyyidelerin etkisi dünya hayatı ile sınırlı kalırken İslâm hukukunda müeyyideler ebedî hayata da taşınmaktadır. Ayrıca iyi niyetle kanuna itaatin dünyevî sonuçlarına ilâve olarak sevabı, itaatsizliğin de uhrevî sorumluluğu ve günahı vardır ki bu müeyyidenin yanında teşvik olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Dünyevî ve maddî müeyyidenin yanı sıra sevap ve günah telakkisi vicdanların eğitilmesinde, kanuna itaatin aynı zamanda bir iman ve kulluk vazifesi olarak algılanmasında etkili olmaktadır.

Fıkıhta kanun koyucu Allah'tır. Kulların yetkisi, ilâhî kanunu (hüküm) araştırıp bulmak, keşfetmektir. İçtihat, beşerin kendinden hüküm koyması değil ilâhî hükmü bulup ortaya çıkarması şeklinde anlaşılır. Her müçtehidin içtihadı kendisini bağlamakla birlikte, devlet ve yetkili merciler için kanunlaştırma ve uygulanacak hukukî hükmü belirleme açısından zengin bir kaynak teşkil eder. Fıkıh kendine has bir tasnife sahiptir. Her hüküm ve uygulamada ilâhî iradenin aranılıp bulunması esas olduğu ve ilk planda mükellefin tâbi olacağı dinî-hukukî hükmün belirlenmesi amaç edinildiği için gelişme ve teşekkül dönemi itibariyle fıkıh ilmi, nazariyeler ve kapsamı geniş normlar üzerine bina edilmeyip her meselenin ayrı olarak ele alınıp hükme bağlanması yolu (kazuistik, meselecî metot) tercih edilmiştir. Bu özellik fıkıhın kuralcı ve dogmatik bir yapı kazanmasını önlemiş, farklı şart ve çevrelere göre farklı hüküm ve çözümler üretilbilmesine imkân vermiştir. İctimai hayatının bir kısım ilişkilerini de düzenleyen fıkıhın, değişmez ilâhî hükümlerle değişen toplum şartları arasında bağ kurmaya ve yeni meseleleri bu çerçevede çözümlemeye imkân vermiş olmasının temelinde, her mesele için

bağlayıcı bir hüküm koymak yerine (bunlar oldukça azdır) geniş çerçeveli hükümler getirip zaruret ve kamu yararına riayet edilmesine fırsat vermiş ve içtihadı geniş bir alan bırakmış olması yatmaktadır (Karaman, 2010: cilt:1:25-29).

Batı Avrupa Medeniyetinin inşa edici düşünce sistemi pozitivizm ise hukuku, belirli bir cemiyette kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devletin yaptırım gücüyle uyulması zorunlu kılınan davranış kurallarının oluşturduğu düzen olarak tanımlamaktadır. Yazılı olsun olmasın, hukuk kurallarını öteki içtimai kurallardan ayıran en önemli özellik devletin yaptırım gücüyle desteklenmiş olmasıdır. Yaptırımlar sadece maddi olup, manevi yaptırımlara yer verilmemiştir. İktisadi yapının, hukuk düzeni üzerindeki etkisi büyük önem taşır. Bu nedenle kar amacına yönelik özel girişimciliğe dayalı kapitalist sistemlerde geçerli hukuk kuralları tamamıyla devletin kalkınmışlığının iktisadi büyüklüklerle ölçülmesinden dolayı sermayeyi ve özel mülkiyeti koruyacak şekilde hüküm doğurmaktadır. Güç sermaye sahiplerindedir ve kanun koyucular sermaye sahiplerinin istekleri doğrultusunda kanunlar çıkartırlar (Özcan,2015:31).

İktisat-İktisat Ahlakı-İktisat Zihniyeti: İktisadın temelinde sadece matematik değil ondanda önemli olan kültürün olduğunu kabul etmekle tevhidi düşüncenin iktisat kavramının daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Tevhidi düşünce sisteminde dengeli olup, her türlü aşırılıklardan sakınma ve israfın zıddı olarak tanımlanan “iktisat” sözcüğü, pozitivist düşünce sisteminin meydana getirdiği liberal kapitalist iktisadi anlayışla birlikte verimli üretim ve üretim girdi ve çıktıları ile zamanın verimli olarak kullanımını ifade eder olmuştur.

Fert açısından bakıldığında ise iktisat; tevhidi düşünce açısından insanın dünya, çevre ve zaman ilişkisini dengeli olarak kurabilmesi, yaşamını en verimli biçimde değerlendirmesi olarak tanımlanabilir (Keles,2005:378). Bu noktada iktisat ahlakından da söz etmekte fayda vardır.

İktisat ahlakı ise Ülgener’e göre; ”gündelik tavır ve davranışlarımız üzerine –doğrudur veya eğridir yollu- yargılayıcı değer hükümlerinin söz ve deyim halinde ifadelendirilmiş bütünüdür.” Özellikle İslam Dini açısından bakınca; iktisat ahlakı dünya ilişkileri karşısında ferdi kulluk görevi ve yükümlülüğü bilincinde olarak belli bir davranışa iten sebeplerin toplu bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Ülgener,2006:19-20).

İktisat ahlakı içinde iki çelişik unsurun değişik oranlarda karşı karşıya geldiği gözden kaçmamalıdır. Bir yanda dünya malının insanı dini açıdan saptırma tehlikesi, diğer yanda hayatı sürdürmenin vazgeçilmez aracı olarak mal-mülk edinme. İktisat ahlakı din açısından bu iki

unsurun kah birine kah öbürüne ağırlık vermek suretiyle aralarını bulma yolunda harcanan gayretlerin bütünü olarak anlaşılabilir. Bu iki kutup arasındaki tercihler neticesindedir ki maddeye önem veren pozitivist düşünce sisteminin önerdiği medeniyet ile tevhidi düşüncenin önerdiği medeniyet oluşmuştur (Ülgener,2006:20-32). Her cemiyetin zihniyetinin kendi üyelerine bir dünya izahı, hayat tarzı önerdiğine önceki bölümlerde değinmiştik. Bu önermeler içtimai ve iktisadi hayatı düzenleme açısından o cemiyeti oluşturan herhangi ferdin ticari faaliyetlerinde bir takım eylem ve normlara uygun hareket etmek şeklinde ortaya çıkar. Bu eylem ve normlara uygun hareket eden ve ticari bir faaliyette bulunan toplumun üyesinde toplum değerlerine ve zihniyet yapısına uygun bir iktisat zihniyeti oluşur (Ülgener,1983:20-22). İktisat zihniyeti yer ve meslek itibari ile farklı olabileceği gibi zaman itibari ile de yavaş yavaş değişimler gösterebilir. Bir yerde basit ve durgun bir iktisat zihniyeti hakim olduğu halde zamanla bu zihniyet içerisinde kar gayesini, spekülasyon hırsını takip eden yeni tiplerin belirdiği görülebilir. Mesela pozitivist düşünce sisteminin meydana getirdiği günümüz Batı Avrupa kapitalist iktisat zihniyetinde insana eski basit toplum hayatının sükûneti yerine atılğan bir ruh hâkim olmuştur (Tabakoğlu,2008:265).

Tevhidi düşüncenin 6.yy ile 19.yy arasında oluşturduğu basit esnaf zihniyeti ile 19.yy sonrası pozitivist düşünce sisteminin oluşturduğu Batı Avrupa kapitalist iktisat zihniyetini karşı karşıya koyduğumuzda; basit esnaf zihniyetinde fertler arasında sıkı ve disiplinli bir hiyerarşi ile birlikte ananeciliğin ve itaat duygusunun kuvvetlendiği, dayanışma zihniyetinin ahlaki ve dini bir vazife olarak algılandığını görülmektedir. Türk-İslam içtimai tarihinde yer alan fütüvvetler ve ahi teşkilatı bu dayanışmacı zihniyetin en bariz uygulayıcılarını teşkil ederler.

Batı Avrupa kapitalist iktisat zihniyetinde ise yalnız kendi menfaatlerini düşünen egoist ve ferdi bir zihniyet yapısı hâkimdir. Burada her fert iktisadi hayatta şahsi menfaatlerinin peşinde koşar, kendisi başkalarının menfaatlerini düşünmek zorunda olmadığı gibi başkalarından da yardım beklememektedir (Tabakoğlu,2008:275).

İKTİSAT-HUKUK ETKİLEŞİMİ

Geniş anlamıyla hukuku ferdi tutum, davranış ve ilişkileri yaptırımlar aracılığıyla düzenleyen bir ilim olarak tanımlanabilir. İktisadi etkinlikler üretim aşamasından, tüketim aşamasına kadar ferdi ilişkilerin bir bölümü olduğundan hukuk bu ilişkileri de düzenlemektedir. Fertlerin yapmış oldukları bu iktisadi faaliyetlerin mahiyeti de düşünce sistemlerine göre iki farklı durum arz etmektedir.

Cemiyetleri oluşturan beş temel kurumdan (aile,din,iktisat,eğitim,siyaset) din kurumunun hakim olduğu tevhidi düşünce sisteminde diğer bütün kurumlar din kurumuna göre oluşur. Din kurumu kural ve kaidelerini vahiyden almaktadır. Tevhidi düşüncenin oluşumu ise tamamıyla İslam Dininin kurallarına göredir. İslam Dini ise hukuk sistemindeki kanunların kendisine uygun olmasını ister. Siyaset kurumundan İslam Dinine uygun olacak şekilde adaleti sağlayacak hukuk kurumunu inşa etmesini ister. Fakat dinin en önemli özelliği hayatın her safhasını düzenleyici kurallar koymasındır. Dolayısıyla tevhidi düşünce sistemi de hayatın her safhasına etki edecek bütüncül bir içtimai yapı oluşturur. İktisadi hayatta da İslam Dininin kural ve kaidelerine uygun davranılmasını ister. Bu kural ve kaidelere uyulması için maddi yaptırımdan fazla manevi yaptırıma önem verilir. Ahiret ve cennet vurgusu yapılarak fertlerin adalet içerisinde içtimai hayatta yaşamaları emredir. İslam Hukuku (fıkıh) fertlerin iktisadi faaliyette bulunurken gösterecekleri davranışları kısaca aşağıda anlatacağımız şekilde yapmalarını salık verir.

Dünya ve ahiretin birlikte düşünüldüğü, madde ve manayı bütünleştirerek maddeyi mananın emrine verdiği tevhidi sosyal düşünce sisteminde, mal ve servet kazanmak için çalışmak hiçbir zaman kendi başına bir anlam taşımamaktadır. Bunlar ancak üstün bir gayenin gerçekleşmesine vasıta oldukları için değer ifade ederlerdi. Bu konuda içtimai hayatta fertlere yol gösteren haritalardan biriside Hz. Peygamberin hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışmayı emreden hadisidir. Bu hadiste madde ve mananın bütünleştiğini görmekteyiz.

Ahi Evran-ı Veli “Tabsiratü’l-Mübtedi ve Tezkiretü’l-Müntehi” adlı eserinde “Ey akıl ve ruh ile şeref bulmuş yüce kişiler! Bu yüceliği adileştirmeyiniz. Hepiniz kendisini tanımış yeni yetişen insanlarsınız” derken de madde ve mana bütünlüğünü göstermektedir. Kendisini tanıyan Rabbini tanıran hadisi serifini hatırlatan bu düsturda akıl ve ruh bütünlüğünü idrak eden kişilerin artık birer mümin olarak kendilerini ve Rablerini bilen kişiler olduğunu anlatmaktadır. Devamında ise “Ebedi saadeti iki gün nefsi emmareye kul olmaya satmak kötü bir ticaret, geniş nurlu bir dünyayı daracık sıkıntılı bir dünya ile değiştirmek değil midir? Doğruluk karşısında sapıklığı satın alanların ticareti kar getirmemiştir. Onlar doğru yolu bulamamış kimselerdir.” derken de “Dünya” ve “Ahiret” bütünlüğünün gerekliliğini anlatarak, “karlı ticaretin” ahireti kazanmak için yapılacak bir ibadet olduğunu da vurgulamaktadır (Bilgiseven,1985:426-428).

Para kazanmak için kazanmak, para kazanmayı gaye haline getirmek tevhidi düşünce sisteminin inşa etiği içtimai zihniyet ile bağdaşmaz. Para kazanmak, muhtaç olmamak veya başkalarına yardım etmek gayesi ile gerçekleştirilen bir faaliyettir. Çünkü ahireti kazanmak için vasıta olarak algılanan para, gaye haline gelirse asıl amaç vasıtalaşır, paranın kazanılması içtimai sömürü aracına dönüşebilir. Bunun tezahürü günümüzde görülmektedir. Bunu örneklersek; para kazanmanın gaye olması durumunda, başkalarına yardım etmek para kazanmanın bir vasıtası ise yapılır ve bu durumda da başkalarına yardım etmek vasıta olmuş olur. Günümüzde sıkça karşılaştığımız gibi hayır yapmak için değil de başkalarının sevgi ve itimadını, cemiyette saygıyı kazanarak karını artırmak isteyen tüccarların bu gayeyle dağıttıkları yardımlar Ahilik zihniyetinden uzaklaştığının ve kapitalizmin “homo-economicus”unun günümüzdeki tezahürü olan burjuvaya dönüştüğümüzün bir göstergesidir. İşte tevhidi düşünce sistemi yardımların vasıta olarak kullanılmaması için “sağ elin verdiği sol elin bilmemesi” gerektiği ölçüsüne sahiptir (Tabakoğlu,2008:79).

Tevhidi düşünce sisteminde esas olan kazanç “helal kazançtır”. Ferdin doğru olması ve hak ettiğinden fazlasını kazanma yoluna sapmaması da içtimai bir kural haline gelmiştir. İçtimai hayatta doğruluk, ekonomik bir öz taşımakta üretim faaliyetlerinde eşyanın bilinen biçiminde imal edilmesi ve belirli bir fiyata satılması anlamına gelmektedir. İktisadi faaliyette, hakkına razı olmayarak malına değerinden fazla fiyat isteme, zenginleşme hırsıyla karanlık ve dolaşık zenginleşme yollarına sapma gibi hasletlere müsaade edilmezdi. Kolay kazanç İslam Dinince makbul görülmemiş, alın teri ve emek karşılığı elde edilen kazançsa kutsallaştırılmıştır (Bayraktar,2007:89).

İhtiyaca göre üretim fikrinin hâkim olduğu tevhidi düşünce sisteminin önerdiği iktisadi faaliyette, ihtiyaçları önüne katıp, nihai tatmin ve faydanın tavanına hızla yaklaştıracak, devamlı ve teknik gelişmelerle kamçılanan bir üretim tarzına hiçbir zaman lüzum görülmemiştir. Bu sistemde üretim ihtiyacın bir fonksiyonu olarak düşünülmüş, rekabetçi bir ortamda değil, dayanışmacı bir içtimai hayat öngörülmüştür. Dolayısıyla bu sistemde üretim sermaye birikimi oluşturacak bir faaliyet olarak görülmemiştir. Üretim, ahireti kazanmanın bir aracı olarak görülmüştür. Dolayısıyla üretimlerini ihtiyaca göre hazırlayan İçtimai hayat içerisinde fertler sadece kendi çıkarlarını değil aynı zamanda cemiyetin çıkarlarını da düşünerek cemiyeti yönlendirici görevlerde yüklenmişlerdir. Bu yönlendiricilik, ferdlerin gelirlerinden vazgeçmeleri pahasına yerine getirilmiştir (Köksal,2007:70).

Tevhidi düşüncede iktisadi faaliyetleri belirleyen unsurlardan biriside dayanışma prensibi olmuştur. Bu sistemde daha fazla kazanmak, spekülasyon ve serbest rekabet yerine, kanaatkarlık, karşılıklı yardım ve sosyal yardımlaşma ön plana çıkmıştır. Ferdi teşebbüs, serbest kazanç, mesleki hürriyet, menfaat çatışması yerine bütün topluma hâkim bir nizam ve sosyal adalet duygusu, din ve ahlak kuralları üzerine kurulmuş, barışçı geleneklerle gelişen bir iktisadi faaliyet ve iş ahlakı hâkim olmuştur (Köksal,2007:61).

Fark ve Cem idrakini birlikte alan tevhidi düşünce sisteminde “Ben” ve “Biz” şuurlarını birleştiren “Ben” duygusuna sahip olan ferdi, “Biz” duygusuyla da donatan yani “Ben”in içerisinde “Ben ve Bizi” birleştiren, böylece toplumla bütünlesen bir zihniyet oluşmuştur (Bilgiseven,1985:320).

Fark + Cem = Birlik (Bilgiseven,1985:51).

Ben + Biz = Ben

Sonuçta, “Ben” idrakinden “Bir”lik zihniyeti oluşmuştur. Tevhidi düşünce sisteminde, her fert cemiyetin bir parçası olarak kabul edilir. Bir ferdin rahatsızlığının bütün toplumu kademeli olarak rahatsız edeceğine inanılır. Komsusu aç iken tok yatanın ağır bir dille suçlandığı bu düşünce sisteminde, sosyal adalet ve dayanışmanın önemli bir yeri vardır. Tevhidi düşünce sisteminde, can ve mal beraberliği olarak ifade edilen dayanışma duygusu o kadar ileriye götürülmüştür ki, ferdlerin geçiminden arta kalanı, fakir ve issizlere yardım için kullanması bir ahlak kuralı haline gelmiştir. Cemiyetteki dayanışmayı bozacağı endişesiyle aşırı kazanç arzusu bile engellenmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere genel felsefesine uygun olarak ii hayatının düzenlenmesinde tevhidi düşünce, toplumu bir bütün olarak ele alıp, bütün sosyal grupların menfaatleri düşünmüştür. Tevhidi düşüncede hakim olan iktisadi zihniyet içtimai bir zihniyettir. Çatışmacılığı reddederek, uzlaşmacı içtimai ve iktisadi münasebetlerin kurulmasını gaye edinen tevhidi düşüncenin bu özelliği, içtimai huzuru sağlama açısından, insanlığa ışık tutacak temel motifleri taşımaktadır.

Tevhidi düşünce kul hakkını merkeze alarak iktisadi faaliyette bulunma anlayışına dayanan bir sistemdir. Bu yönüyle içtimaidir. Cemiyetin çıkarları her zaman ferdi çıkarların üstünde tutulmuştur (Tabakoğlu,2008:90-98).

Tevhidi düşüncede fert cemiyetin hizmetine kendisini veren kişidir. Hizmet ilkesi ise dayanışmacı bir cemiyetin özünü oluşturur. Hizmet ilkesinin ve dayanışmacı cemiyetin gereği olarak toplumsal zarar ile ferdi zarar karşılaştığına da ferdi zarar her zaman tercih edilir. Mesela meşru olmayan yollardan elde edilen kazançlar içtimai hayatta zarara sebep olacağı için engellenmiştir (Tabakoğlu,2008:58-59).

Hizmet ahlakı dayanışmacı bir toplumu hedef alırken infak(harcama) anlayışı da iktisadi faaliyetin içtimai dengeyi sağlamasının temelini oluşturmuştur. Tevhidi düşünce sisteminde biriktirme ve tasarruf, yerini infak gibi bir harcama kurumuna bırakmıştır. İnfak ise bir ferdin sahip olduğu malını ve imkânlarını Allah yolunda toplum menfaati ve dayanışması için kullanması demektir (Tabakoglu,2009:151).

Bir insanın hiçbir gelecek endişesi duymadan, "ihtiyacından arta kalanı"nı Allah yolunda harcamasının karşılığında, Allah ahirette bu kişiye cenneti, dünyada ise harcadıklarının yerine bir başkasını vermeyi vaat eder. Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetlerde Allah söyle emretmektedir: De ki: "şüphesiz benim Rabbim, kullarından rızkı dilediğine genişletip yayar ve ona kısar da. Her neyi infak ederseniz, O (Allah), yerine bir başkasını verir; O, rızk verenlerin en hayırlısıdır."(Sebe:34/39).

"Kendilerine rızk olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak edenler; kesin olarak zarara uğramayacak bir ticareti umabilirler."(Fâtır:35/29).

Allah infakın "gizli veya açık" olarak yapılabileceğini bildirmektedir. Ancak Allah infak edenlerin kesinlikle "gösteriş için" infak etmemelerini, infaklarının ardından karsıdaki kişiye sıkıntı verecek bir eziyette bulunmamalarını ve onları minnet altında bırakacak tavırlar göstermemeleri gerektiğini bildirmektedir. Allah, verdiği örneklerle gösteriş için infak edenlerin hiçbir karşılık bulamayacaklarını da hatırlatmaktadır. Böylece infakın cemiyette üretim artışına ve sosyalleşmeye yönelik ilahi bir teşvik olduğu anlaşılmaktadır (Bakara:2/274)

Tevhidi düşünce sistemindeki içtimailik anlayışı, vakıflar, tarikatler, tekkelerle kontrol edilmiştir. Tevhidi düşünce sistemi özellikle vakıflar aracılığı ile infak ve zekât kurumları ile kazançlarını cemiyetin bütün katmanlarına yayarak sınıflaşmayı engelleyen, dayanışmayı teşvik ederek birbirlerine güvenen fertlerden meydana gelmiş bir toplum oluşturmuştur (Tabakoglu,2008:79-84).

Yukarıdaki açıklamalar neticesinde tevhidi düşüncenin ortaya koyduğu içtimai dengeyi sağlayan zihniyet iki boyutlu bir ilişki ile açıklanabilmektedir. Buna göre;

$$\text{Dünyevi İşler (maddi) + Manevi İşler (manevi) = Toplumsal Denge}$$

Fertler açısından dünya hayatında iktisadi faaliyetler dini çerçeveye içerisinde hesap verme ve mal-mülk kazanma arasında gidip gelmektedir. Oysa tevhidi düşünce bu iki çelişik unsurun arasında dengeyi sağlayacak, ikisini de kucaklayacak bir sistem getirmiştir. Bu iki çelişik unsuru dengede tutan tevhidi düşünce sistemi ne salt maddeci (dünyevi) ve ne de salt maneviyatçı (uhrevi) duygularla dünyaya bakmıştır. Tevhidi düşünce sisteminde sermaye kavramı emekle birlikte iktisadi faaliyete katılması gereken ve bu faaliyet sonucunda kar elde eden bir üretim faktörü olarak görülür. Pozitivist düşünce sisteminde yer alan iktisadi faaliyetteki emek sermaye ayrışması tevhidi düşünce sisteminde yer almaz. Tevhidi düşünce sermayeyi emekten ayrı değil onunla birlikte ele alır. Bunun temelinde de faizin yasaklanmış ve emeğin yüceltilmiş olması yatmaktadır.

Emeksiz sermaye olarak adlandırabileceğimiz faiz; emek, üzerinden oluşan sömürü ile büyürken emeği bir üretim faktörü olmaktan da koparan bir oluşum sergiler. Bu durumda ise çalışmadan kazanılan bir ortamı ortaya çıkartarak, sermayenin belli ellerde toplanmasına yani tekelleşmeye sebep olur.

Tevhidi düşünce sisteminde sermaye, üretim sürecine emekle birlikte katılarak riziko yüklenmezse bir üretim faktörü olarak değerlendirilmez. Böylece sermayenin emek üzerinde baskı kurması önlenmiş ve aralarında karşılıklı dayanışma ve işbirliği amaçlanmıştır. Emeksiz ve rizikosuz sermaye kazançları (faiz), beklemeden (depolamadan) doğan fiyat artışları, enflasyon karları, israfa dönük tüketimin beslediği kazançlar, emek sömürsünden elde edilenler yasaklanmış ve bunların oluşmasına müsaade edilmemiştir. Zekât ve infak kurumları ile de sermayenin sınırsız birikimi ve sermayenin belli ellerde toplanması engellenmiş böylece servet cemiyetin her kesimine yayılmış, sosyal refahı artırıcı bir rol üstlenmiştir (Tabakoglu,2008:272-278).

$$\text{Madde (Fark) + Mana(Cem) = Birlik, Denge}$$

$$\text{Kazanç + İnfak ve Zekât = Birlik, Denge}$$

Zekât, üretimden alı konulan ve atıl sermaye diyebileceğimiz tasarruflar üzerinden verilen dini bir vergi türüdür. Zekât sayesinde sermayesinde azalma olan meslek erbabı bunu devamlı

olarak yatırım ya da harcama sahasında tutar. Zekât kurumu aynı zamanda sermayenin bütün toplum kesimlerine yayılmasını sağlar (El Mısri,1995:242).

Tevhidi düşüncenin oluşturduğu iktisadi sistemde sermayenin sürekli olarak üretimde kalması hedeflenmiştir ve atıl kalması yasaklanmıştır. Sermayenin belli ellerde toplanması hoş görülmemeyerek, “yaygın bir sermaye birikimi” hedef alınmış böylece sosyal adalet kalkınmanın bir finansman aracı olarak görülmüştür. Özellikle alt gelir gruplarına yönelik olarak yapılan toplum menfaatine harcamaların (infak) ve işçilerin ücretlerinin hemen (alınının teri kurumadan) ödenmesinin emredilmesi, bu harcama ve gelirlerin gecikmeden üretime yeniden girerek yeni gelirler oluşturmaya yol açmıştır (Tabakoglu,2008:272-278).

Tevhidi düşünce sisteminde İslam Dininin emirleri iktisadi ve içtimai hayata hâkim olmuştur. Bunlar kurallar iktisadi ve içtimai hayatın kendi haline işlemesine müsaade etmemiştir. Çünkü iktisadi hayat kendi haline bırakılırsa tekelci ve sermaye birikimi sağlayarak gücünü paradan alan bir sınıfın ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Madde (Fark) + Mana(Cem) = Birlik, Denge

Sermaye + İnfak ve Zekât = Toplumsal Refah

Madde(Fark) ve Mana(Cem) bütünlüğü, tevhidi düşünce sisteminde “homo-economicus” gibi sadece kendi çıkarını düşünen, ekonomik insanın oluşmasına imkân tanımamıştır(Şimşek,2013:206). Tevhidi düşünce sisteminde ahiret ve içinde yaşanılan dünya ayrımı yapılmamakta ikisi bir kabul edilmektedir. Bu anlayışın sonucudur ki; içinde yaşadığımız dünya da gerçek adaletin tecelli etmemesi insanı yanıltmamalıdır. Çünkü adalet er ya da geç ahirette tecelli edecektir. Dolayısıyla dünya ve ahiret hayatı bu sistemde bir bütünlük arz eder (Bilgiseven,1985:426-428). Tevhidi düşünce hem cemiyetin maddi kültürüne hizmet eden, hem de kendi iç huzurunu sağlayan dünya ve ahiret bütünlüğüne sahip bir fert önermektedir.

Kültürel izafilikten oluşan zihniyet farkı, tevhidi düşünce sistemi ile inşa edilmiş cemiyetlerle diğer sosyal düşünce sistemleri tarafından inşa edilmiş cemiyetlerin zihniyet görüş ve düşünüş tarzlarındaki ayrılıklarının kökeninde yatan en temel sebeptir (Özakpınar,ty.:12).

Pozitivist düşünce sisteminin medeniyet inşa edici insan tipi “homo-economicus”ta somutlaşmıştır. İçtimai yapıyı oluşturan beş temel kurumdan (aile,din,iktisat,eğitim,siyaset) iktisat kurumunun hakim olduğu 19.yy sonrası dünyası tamamıyla Batı Avrupa Liberal kapitalist iktisat anlayışına göre şekillenmiştir. İktisat kurumu diğer kurumları kendisine göre

oluştururken siyaset kurumundan para kazanmasının önündeki engelleri kaldırmasını ister. 19.yy sonrası dünyada kazan kazan kazan düsturuna uygun hareket eden bir içtimai yapı oluşmuştur. Bunu “iktisat” temelli bir dünyanın tasarlanması olarak adlandırılabiliriz (Şimşek, 2016: 128-130).

Yukarıdaki açıklamalar ekseninde iktisat ahlakını iktisadi faaliyette bulunurken toplumun fertlerinin uyması gereken kuralların; iktisat zihniyetini ise iktisadi faaliyette bulunan ferdin bu faaliyet esnasında ortaya koyduğu değer ve inançların bütünüdür diye tanımlayabiliriz. Dolayısıyla iktisat ahlakı, iktisat zihniyetinin hareketlerine emirler vermekte, uygulamadığında ise bu iktisat zihniyetinin davranışlarının karşısında olabilmektedir.

Pozitivist sosyal düşünce sisteminin oluşturduğu Batı Avrupa Medeniyetin antroposentrik liberalist insan tipi iktisat ahlakı cehenneme varıncaya kadar, güce sahip oluncaya kadar, kazanıncaya kadar ticaret yapmayı teşvik etmektedir. (Zubritski, 1995: 17) Bu yüzden diğerkâm, kanaatkâr ve durgun bir yapı göstermez, hiçbir zamanda gösteremez. (Tabakoğlu, 2015: 53)

Pozitivist sosyal düşünce sisteminin oluşturduğu Antroposentrik liberalist iktisat zihniyetince oluşturulmuş çalıştırılan ve devam ettirilen metotlar durgunluk kabul etmezler. Bunlar; yeni tüketim maddeleri, yeni üretim metotları, yeni ulaşım metotları, yeni sanayi teşkilat modelleri ve çeşitleridir. Kısaca Batı Avrupa antroposentrik liberalist insan tipi iktisat zihniyeti bir grup yeni üretim metot ve teknikleriyle yeni piyasa ve sanayi örgütlerine dayanır.

Alışılmışın zıddına kapitalist sistem ne nüfusun çoğalmasına, ne sermayenin artmasına ne de para sistemlerinin dalgalanmalarına bağlı değildir. Batı Avrupa antroposentrik liberalist iktisat zihniyetinin ortaya koyduğu insan modeli davranışlarını menfaatlerinin belirlediği pragmatik bir insan tipi olan homo-economicus yani iktisadi insandır. Homo-economicus yalnız kendi menfaatlerini düşünen egosantrik ve ferdi bir zihniyet yapısına sahiptir. İktisadi hayatta şahsi menfaatlerinin peşinde koşar, kendisi başkalarının menfaatlerini düşünmek zorunda olmadığı gibi başkalarından da yardım beklemez. (Türkdoğan, 1981: 60-63)

Pozitivist sosyal düşünce sisteminin oluşturduğu medeniyette hukuk sistemi, iktisadi etkinliklerin yasalarını saptamakla ilgilenmez ancak bu etkinlik ve davranışları bir yaptırım altında düzenleme amacı güder. Bir örneklemeye göre iktisadi davranışlar bir nehre benzer. Bu nehrin kaynağından denize dökülmesine kadar doğal yatağını, suyun azaldığı-çoğaldığı

noktaları ve taşıdığı dönemleri saptamak, iktisat biliminin görevidir. Bu nehri daha yararlı bir hale getirmek için gerekli önlemleri almak, örneğin yatağının artırılması veya genişletilmesi, üzerinde barajlar yapılarak enerji üretimi ve sulama olanağı sağlanması ise, hukukun görevidir. Ancak nasıl bir nehir düzenlenirken onun doğasına aykırı işlemler yapılamazsa, örneğin akışı ters yöne çevrilemezse, hukukta iktisadi yasaları yadsıyamaz.

İktisadi merkezli Batı Avrupa Medeniyetinde güç sermayeyi elinde tutanlarıdır. Sermaye demek güç demektir. Dolayısıyla gücü elinde tutanlar siyaset kurumunu ve dolayısıyla hukuk kurumunu dizayn ederler.

Para (madde)= İnsan(madde)

Yukarıdaki formülle tek boyutlu, maddi bir dünya algısına sahip pozitivist sosyal düşünce sisteminde dizayn edilecek dünyada tek boyutludur. Kazanmanın önündeki engellerin kaldırılması diye adlandırabileceğimiz liberalizm veya özgürlük aslında sadece sermayedarların özgürlüğüdür. Bu yüzden kanun, küçük sineklerin takılıp kaldığı, büyük sineklerin delip geçtiği bir örümcek ağına benzetilmiştir.

SONUÇ

Yukarıda yaptığımız açıklamalar neticesinde kültürlerin izafiliği ve her iki düşünce sisteminin inşa ettiği cemiyetler ve fertler ortadadır. İktisat sosyolojisi açısından hukuk ve iktisadın etkileşimine baktığımızda iki farklı insan tipinin oluştuğunu ve bu insanların içinde yaşadıkları medeniyeti inşa ettiklerini söyleyebiliriz. Bunlar:

- Pozitivist düşünce sisteminin oluşturduğu insan tipi olan “homo-economicus” tür. Batı Avrupa Liberal-Kapitalist Sistemini oluşturan bu zihniyet, bireyci, akılcı ve yaşama her sedyen fazla değer veren “homo-economicus”u merkeze koymuştur. Homo-economicus yani “rasyonel birey”, kul hakkına önem vermeden, Sombart’ın değindiği gibi insanları katlederek, köleleştirerek, kıtaları boşaltarak, Aztek ve İnka gibi medeniyetleri yok ederek elde ettiği sermaye birikimiyle Liberal-Kapitalist Sistemi geliştirmiştir. Hukuk kurumu iktisadi adamın, parasal olarak kalkınmasını sağlama yönünde hareket etmektedir. Çünkü pozitivist düşünce sisteminin oluşturduğu medeniyette cemiyetlerin gelişmişlik düzeyleri GSMH ve kişi başına düşen gelirle ölçülmektedir. En fazla kazanan en iyi hizmeti etmiştir.

- Tevhidi düşünce sisteminin oluşturduğu insan tipi “insan-ı kamil” dir. Hukuk kurumu İslam Dinine göre oluşmuştur. Cemiyet içerisinde fertlerin bir birleri ile olan sadece

iktisadi değil bütün ilişkilerini İslam Dinine göre düzenlemektedir. Bu insan tipi kanaatkârdır, dünyada görevlerinin olduğunu bilen ve öbür dünyada hesap vereceği bilincinde olan bir insandır. Dolayısıyla dünyaya bakışında ihtiras, daha çok kazanmak, kar maksimizasyonu diye bir şey yoktur. Tevhidi düşünce sisteminde ihtirassız yapısıyla üretim ve tüketimde dengeyi sağlayarak doğayla, cemiyetiyle ve de kendisiyle barışık bir insan modeli olarak insan-ı kamil karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmeye önem veren bir anlayışa sahip olan İslam Dini ve İslam’a aykırı olmayan örf ve adetler içtimai bütünleşmeyi ve dayanışmayı teşvik etmektedir. İslam Medeniyeti ferdi kalkınmaya değil içtimai kalkınmaya, fırsatçılığa değil diğergamlığa, “ben” içinde “biz” sosyalleşmesi anlayışına sahiptir. Tevhidi düşüncenin yapısındaki bu sosyalleşme, fert ve toplum menfaatlerini uzlaştırmış, dengelemiş ve fertlerin toplum karşısında sevgi ve fedakârlık hisleri duyabilmelerini sağlamıştır.

İslam Din’inde yüksek sosyalleşmenin temelinde yaratıcıya karşı duyulan sorumluluk yatmaktadır. “İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır”(Kıyame 75/36), “Nihayet o gün dünyada yararlandığınız nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.”(Tekasür 102/8) ayetleri iman edenlerin zihniyetinde;

- Yaratıldığını bilmek ve yaratanın emirlerine riayet etmek anlamına gelen Kulluk Şuurunu,
- Bu dünyadaki her şeyin emanet olduğunu ve günü geldiğinde (ölüm) ansızın elimizden alınacağı anlamına gelen Emanet Şuurunu,
- Allah’ın emirleri doğrultusunda bütün yaratılanlara elimizdeki emanetler alınmadan hizmet etmek, insanları kötülüklerden sakındırıp iyiliğe yöneltmek anlamına gelen Hizmet Şuurunu oluşturmaktadır.

Bu şuurlanmalar ayırt edilmeden bütün inananlara bilgi hiyerarşisindeki kaynaklarca zorunlu kılınmıştır. Bu şuurlanmaların amacı Allah’ın rızasını kazanmaktır (Bilgiseven, 1985: 132-133).

İktisat sosyolojisi kültürlerin izafiliğinden hareket eder ve iktisadi faaliyeti de rakamlardan çok kültürle bağdaştırır. Bu çalışmamızda iki farklı düşünce sistemi, iki farklı içtimai zihniyet, iki farklı iktisadi faaliyet ve iki farklı insan tipini inceleyip, bu farklılıkların hukuk-iktisat ilişkisini üzerine nasıl yansıdığını incelemeye çalıştık.

KAYNAKÇA

Aron, Raymond (1997), *Sanayi Toplumu*, 2 Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları

Bayraktar, Levent (2005). Ahilik ve Ahlâk. *I. Ahî Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, 89-94.

Bilgiseven, Amiran Kurktan (1985). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Bouthoul, Gaston (1975), *Zihniyetler*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Comte, Augusto (2012). *İslamiyet ve Pozitivizm* (Çeviren: Ö.Gözel), İstanbul: Dergâh Yayınları

Çağrı, Mustafa; Karaman, Hayrettin vd. (2010). *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Doğan, İsmail (2016), *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, 14. Baskı, Ankara, PEGEM Akademi Yayınları

El-Mısri, Refik Yunus (1995). *İslam İktisat Metodolojisi*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

Izutsu, Toshihiko (t.y.), *Kuran'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, İstanbul, Pınar Yayınları.

Kazgan, Gülten (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keleş, Ahmet(2005), “İslam İktisat Zihniyetinin Oluşmasında Zühd Hadislerinin Rolü”, *SBAd Dergisi*, S:6, s.575-591.

Keyman, Selahattin (1978). Hukuki Pozitivizm. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 35(1), 17-55.

Köksal, Mustafa (2007). *Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü*, Kırşehir: Kırşehir Belediyesi Yayınları.

Özarpınar, Yılmaz (t.y.), *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat.

Özcan, Mehmet Tefik (2015). *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, İstanbul: 12 Levha Yayıncılık.

Şimşek, Osman (2013). *Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi*, Ankara: Otorite Yayınları.

Şimşek, Osman (2016), *Medeniyet ve Sistem İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce*, Ankara, İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Merkezi Yayınları

Tabakoğlu, Ahmet (2008). *İslam İktisadına Giriş*, İstanbul:Dergah Yayınları.

Tabakoğlu, Ahmet (2009). *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul:Dergah Yayınları.

Toker, Ömür (2010), Bütüncül Bir Model Olarak Ahiliğin Girişimcilik Boyutunun Zihniyet Temelleri, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS), Ankara.

Topbaş, Osman Nuri (2010). *Hakk'a Adanmış Gençlik*, İstanbul: Erkam Yayınları

Türkdoğan, Orhan (1981). *Türkiye'nin Sanayileşmesi*, Ankara, Töre Devlet Yayınları.

Ülgener, Sabri F.(2006). *Zihniyet ve Din, İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri iktisat Ahlakı*, İstanbul: Derin Yayınları.

Ülgener,S.F.(1983). *Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler: denemeler ve araştırmalar* (Vol. 1). Mayaş.

Zubritski, Y. vd. (1995). *Kapitalist Toplum* (Çeviren: S.Belli), Ankara, Sol Yayınları